

Nasilje nad invalidnimi otroki: zakonodaja, politike in programi v EU

Povzetek

Člen 24 Listine Evropske unije o temeljnih pravicah vsem otrokom v Evropski uniji (EU) zagotavlja splošno pravico do varstva, kar vključuje pravico do svobodnega izražanja svojih mnenj, pravico do odnosa s starši in pravico, da se pri ukrepih, ki se nanašajo nanje, upoštevajo predvsem koristi otroka. Člen 3 vsem posameznikom v EU zagotavlja spoštovanje telesne in duševne celovitosti, člen 26 pa priznava pravico invalidov do ukrepov za zagotavljanje njihove vključenosti in sodelovanja v življenju skupnosti.

Invalidni otroci se srečujejo z velikimi ovirami, ki jim preprečujejo uživanje temeljnih pravic. Pogosto so izključeni iz družbe, pri čemer včasih živijo v zavodih ali drugih ustanovah ločeno od svoje družine. Nimajo dostopa do osnovnih storitev, kot so zdravstvene in izobraževalne storitve, in so izpostavljeni stigmatizaciji in diskriminaciji ter spolnemu, fizičnemu in psihološkemu nasilju.

Agencija Evropske unije za temeljne pravice (FRA) je opravila raziskavo o nasilju nad invalidnimi otroki, katere glavna pozornost je bila namenjena obsegu, oblikam, vzrokom in okoljem takega nasilja. V tem povzetku so predstavljene glavne ugotovitve raziskave agencije, ki so v celoti objavljene v poročilu z naslovom *Violence against children with disabilities: legislation, policies and programmes in the EU* (Nasilje nad invalidnimi otroki: zakonodaja, politike in programi v EU, glej razdelek Dodatne informacije).

Nasilje nad invalidnimi otroki: vprašanje v zvezi s temeljnimi pravicami

V mednarodnih in evropskih pravnih in političnih okvirih se priznava, da morajo oblikovalci politike in izvajalci dejavnosti posebno pozornost nameniti vprašanju nasilja nad invalidnimi otroki. Konvencija

Zbiranje podatkov in pokritost

Raziskava, ki jo je agencija opravila, je bila teoretična in je zajemala 28 držav članic EU, v njej pa je preučila pravne in politične določbe za obravnavo nasilja nad invalidnimi otroki ter nacionalne ukrepe za preprečevanje tega nasilja in zaščito pred njim.

Poleg tega so bili na podlagi delno strukturiranih vprašalnikov opravljeni individualni razgovori z deležniki iz nacionalnih organov, pristojnih za izvajanje Konvencije Združenih narodov o pravicah invalidov. Ti razgovori so bili opravljeni v 13 državah članicah EU: v Avstriji, Bolgariji, na Češkem, Danskem, Hrvaškem, v Italiji, Litvi, na Nizozemskem,

Poljskem, Portugalskem, v Sloveniji, na Švedskem in v Združenem kraljestvu.

Med anketiranimi deležniki so bili javni organi, zdravstveni delavci, pedagoški strokovni delavci in ponudniki storitev v zvezi z invalidnimi otroki; organizacije civilne družbe, vključno z organizacijami, ki zastopajo invalide; starševske organizacije; organizacije za podporo žrtvam; nevladne organizacije, dejavne na področju pravic otrok, in različni organi za človekove pravice, kot so nacionalne ustanove za človekove pravice in varuhi človekovih pravic.

Združenih narodov (ZN) o otrokovih pravicah in Konvencija Združenih narodov o pravicah invalidov sta bistveni za zagotavljanje, da so invalidni otroci zaščiteni pred nasiljem; ena se nanaša prav na otroke, druga pa na življenje z invalidnostjo. Vse države članice EU so ratificirale Konvencijo o otrokovih pravicah, do septembra 2015 pa je Konvencijo o pravicah invalidov ratificiralo 25 držav članic EU. Leta 2010 je tudi EU pristopila h Konvenciji o pravicah invalidov, kar pomeni, da je ta zdaj del pravnega reda EU ter da morajo biti vsa zakonodaja in prakse EU skladne z njenimi zahtevami.

Organa, ustanovljena na podlagi teh dveh konvencij ZN, sta nasilje nad invalidnimi otroki podrobno obravnavala v več splošnih pripombah in sklepnih ugotovitvah k poročilom držav pogodbenic. Države članice poleg tega zelo različno priznavajo potrebe invalidnih otrok po zaščiti, na primer s kriminalizacijo nasilja ali oblikovanjem nacionalnih politik za obravnavo nasilja. Odbor ZN za pravice invalidov je v nedavnih sklepnih ugotovitvah Evropski uniji priporočil, naj sprejme potrebne ukrepe za vključitev invalidnosti v vso zakonodajo, politike in strategije za preprečevanje nasilja, zlorab in izkoriščanja.

Nasilje nad invalidnimi otroki je težko potrditi, saj so ti otroci v uradnih statističnih podatkih večinoma prezrti. Na voljo je malo zanesljivih ocen o številu invalidnih otrok, in sicer zaradi zastarelih in raznolikih definicij invalidnosti, pomanjkanja zanesljivih metod zbiranja podatkov o invalidnosti, zlasti med otroki, ter različnih pristopov k zbiranju podatkov o razširjenosti invalidnosti v državah. V poročilu o invalidnosti po svetu iz leta 2011, ki se sklicuje na študijo z naslovom Svetovno breme bolezni iz leta 2004, se ocenjuje, da je povprečna splošna razširjenost zmerne in hude invalidnosti med otroki, starimi od 0 do 14 let, 5,1-odstotna. To ustreza približno 93 milijonom otrok po svetu. Na voljo pa žal ni nobenega enotnega vira, ki bi zagotavljal podatke o invalidnih otrocih v EU.

Čeprav je prav tako na voljo malo podatkov o obsegu nasilja nad invalidnimi otroki, je po navedbah anketirancev te raziskave nasilje nad temi otroki zelo razširjeno. Organizacija Unicef ocenjuje, da je pri invalidnih otrocih v primerjavi z neinvalidnimi od trikrat do štirikrat večja verjetnost, da so žrtev fizičnega in spolnega nasilja ter zanemarjanja.

„Zdi se, da so invalidni otroci zelo ranljivi, veliko bolj kot drugi otroci.“ (predstavniki nevladne organizacije za otrokove pravice, Nizozemska)

„To se jim nedvomno dogaja. Položaj [...] je zelo resen. In jasno je, da so obravnavani primeri le majhen delež dejanskega števila primerov [...]. Ta problematika je precej obsežnejša, kot si predstavljamo.“ (klinični psiholog, Češka)

Invalidni otroci so lahko žrtev nasilja v različnih okolišjih, med drugim v šoli, doma ali v zavodih. Vsi otroci so v primerjavi z odraslimi ranljivi, in sicer zaradi svoje stopnje razvoja, omejene pravne sposobnosti in odvisnosti od staršev ali drugih skrbnikov. Položaj je še toliko slabši, če ima otrok okvaro. Invalidni otroci so pogosteje žrtev nasilja, tudi oblik nasilja, povezanih izrecno z invalidnostjo, ki so drugačne od nasilja, ki ga doživljajo neinvalidni otroci. Med te oblike spadajo nasilje, ki izhaja iz predsodkov do invalidnosti, omejevanje, spolna zloraba med vsakodneвно higiensko oskrbo, nasilje pri zdravljenju in čezmerno predpisovanje zdravil. Raziskave kažejo, da so invalidni otroci še posebno ranljivi za psihološko, spolno in fizično zlorabo, ki jim lahko uniči življenje.

„Invalidni otroci spadajo med najbolj stigmatizirane in marginalizirane otroke, zato bi lahko rekli, da je pri njih tveganje nasilja bistveno večje, saj se družba zanje ne zmeni, način razmišljanja o njih pa je tradicionalno negativen.“ (predstavniki organa javne uprave, Bolgarija)

Socialna izoliranost in stigmatizacija ter njihov poseben položaj in večja odvisnost od nege (doma, v domovih za oskrbo in zavodih), vsi ti dejavniki iz najrazličnejših razlogov povečujejo tveganje nasilja pri invalidnih otrocih. Zaradi okvar se otroci zdijo „lahke žrtve“, ker se morda ne znajo braniti, se srečujejo z ovirami pri prijavi nasilja ali se njihove pritožbe morda ne obravnavajo resno. Dodatni dejavniki tveganja so spol in status pripadnika etnične manjšine, status migranta ali družbeno-gospodarski položaj. Vpliv teh dejavnikov, ki povečujejo tveganje nasilja, se poveča, kadar se službe za zaščito otrok ne odzovejo ustrezno na posebne potrebe invalidnih otrok – zaradi nedostopnosti ali pomanjkanja usposobljenih strokovnjakov.

„Izračunali smo, da [...] je pri temnopoltem dečku s ‚posebnimi učnimi potrebami‘ iz družine z nizkimi dohodki 168-krat večja verjetnost, da je izključen iz šolanja, kot pri deklici iz bogatega predela brez ‚posebnih učnih potreb‘.“ (anketiranec iz nacionalnega organa za človekove pravice, Združeno kraljestvo)

Invalidni otroci so pogosto izključeni iz storitev ali pobud za zaščito otrok, ki so namenjene neinvalidnim otrokom žrtvam. Posledično je večja verjetnost, da se invalidni otroci izmuznejo skozi mreže splošnih služb za zaščito otrok in so spregledani v posebnih storitvah za invalide. Poleg tega so za invalidne otroke pogosto pristojne različne organizacije ali različni organi, ki neustrezno usklajujejo svoja prizadevanja.

„Lahko se zgodi, da vzporedno delujejo trije organi, ki niso mrežno povezani v smislu izmenjave informacij, se ne posvetujejo o primerih ali ne usklajujejo nekaterih področij ukrepanja. Bili bi precej učinkovitejši, če bi bili medsebojno mrežno povezani in si izmenjevali informacije.“ (anketiranec iz nacionalnega organa za človekove pravice, Hrvaška)

V sistemih zaščite otrok, mehanizmih poročanja in storitvah za podporo žrtvam se pogosto ne

upoštevajo potrebe invalidnih otrok, kar pomeni nadaljnje ovire za tiste, ki iščejo podporo, poskušajo prijaviti zlorabo ali iščejo pravno varstvo. V dokumentu Evropske komisije za razmislek z naslovom *Usklajevanje in sodelovanje na področju celostnih sistemov zaščite otrok* je poudarjena potreba po tem, da bi bili nacionalni sistemi zaščite otrok dostopni otrokom v ranljivih položajih, vključno z invalidnimi otroki.

Ključne ugotovitve in svetovanje na podlagi dokazov

Agencija FRA na podlagi opravljene raziskave meni, da morajo oblikovalci politik in ustrezni deležniki svoja prizadevanja za boj proti nasilju nad invalidnimi otroki ter njihovo učinkovito zaščito pred zlorabo in izključenostjo v EU usmeriti na spodaj opisana področja ukrepanja.

Vzpostavitev bolj vključujočih sistemov zaščite otrok

Ukrepi za preprečevanje in obravnavo nasilja nad invalidnimi otroki so najučinkovitejši, kadar so celostni in medpanožni. Iz raziskave agencije je razvidno, da se je treba pri prizadevanjih osredotočiti na tiste udeležence, ki opravljajo neko vlogo v otrokovem življenju: od družine, skupnosti, strokovnih delavcev in ustanov do splošne javnosti.

Dejavniki, kot so otrokov spol, družbeno-gospodarski položaj, status pripadnika etnične manjšine ali status migranta, povečajo tveganje nasilja pri invalidnih otrocih. Zato je treba prepoznati večplastno tveganje, sprejeti preventivne ukrepe ter oblikovati storitve in ukrepe za zagotavljanje večplastne podpore. Številni anketiranci so poudarili, da so sistemi za zgodnje ukrepanje za invalidne otroke pogosto neustrezni, saj tveganih razmer ne opredelijo hitro, niti se nanje hitro ne odzovejo.

Službe za zaščito otrok imajo ključno vlogo pri zagotavljanju, da se raznolike potrebe invalidnih otrok obravnavajo ustrezno. Vendar včasih ne zadostijo posebnim potrebam invalidnih otrok in so pogosto nedostopne, in sicer v smislu fizične dostopnosti in tudi pomanjkanja osebja s potrebnimi znanji oziroma ustrezno usposobljenega osebja.

V splošnih storitvah in ukrepih, osredotočenih na invalidne otroke ali odrasle, se pogosto ne upoštevajo posebne potrebe invalidnih otrok po podpori

in ovire, s katerimi se srečujejo, kar jim lahko onemogoči dostop do storitev.

Države članice so sprejele različne pristope politike k obravnavi nasilja nad invalidnimi otroki. Nekatere zaščito invalidnih otrok vključijo v politike za zaščito otrok, druge pa jo obravnavajo v politikah o pravicah invalidov; spet druge so oblikovale posebne politike za obravnavo nasilja nad vsemi otroki v šoli ali doma. Čeprav je v teh splošnih politikah priznано, da so invalidni otroci izpostavljeni večjemu tveganju nasilja, v njih pogosto niso opredeljeni konkretni ukrepi. Večina anketirancev je poudarila, da morajo biti politike celostno naravnane in zajemati vse otroke, vključno z invalidnimi otroki, da se izognemo ločenim instrumentom, ki pokrivajo različne skupine otrok (za poglobljeno analizo glej razdelke 2.2, 3.1, 3.3 in 4.6 celotnega poročila).

Mnenje agencije FRA

Države članice EU morajo nasilje nad invalidnimi otroki obravnavati na podlagi celostnega pristopa. V splošnih politikah, usmerjenih na invalidne otroke ali odrasle, je treba priznati, da so invalidni otroci izpostavljeni večjemu tveganju, ter opredeliti konkretne specializirane ukrepe in dostopne podporne storitve. Takšen celosten pristop pripomore k zagotavljanju, da je zaščita invalidnih otrok del splošnega nacionalnega sistema zaščite otrok ter da se v vseh ukrepih in podpornih storitvah za otroke, ki so žrtev nasilja, upoštevajo vidiki starosti, spola in okvare.

Službe za zaščito otrok morajo invalidnim otrokom in njihovim družinam zagotavljati vsestransko podporo. Poleg tega morajo upoštevati tudi druge značilnosti, ki bi lahko povečale ranljivost otrok za nasilje, kot so spol, etnična pripadnost in družbeno-gospodarsko ozadje. Preventivni programi bi lahko vključevali programe za zgodnje ukrepanje, ukrepe ozaveščanja, usposabljanje

o odgovornem starševstvu in družinski podpori ter programe nadomestne oskrbe.

Države članice EU morajo zagotoviti, da javni organi spremljajo položaj invalidnih otrok, zlasti v zvezi z nasiljem. Po potrebi morajo vključiti neodvisne mehanizme za spremljanje stanja, vzpostavljene v skladu s členom 33(2) Konvencije o pravicah invalidov, in nacionalne ustanove za človekove pravice.

Krepitev pravnega in političnega okvira za zaščito invalidnih otrok

Anketiranci so opozorili na več izzivov pri obravnavi nasilja nad invalidnimi otroki in zagotavljanju, da se kazniva dejanja zoper njih učinkovito kazensko preganjajo. Mednje spadajo težave pri dojemanju invalidnih otrok kot zanesljivih prič na sodišču, pomanjkanje usposobljenih strokovnih delavcev, pomanjkanje starosti primernih in dostopnih pritožbenih mehanizmov ter nizka raven prijavljanja.

Iz raziskave agencije je razvidno, da večina držav članic šteje invalidnost in starost za oteževalna dejavnika pri nasilnih kaznivih dejanjih. Na ravni EU je bilo sprejetih več direktiv, ki invalidne otroke ščitijo pred nasiljem. Cilj Direktive 2011/93/EU o boju proti spolni zlorabi in spolnemu izkoriščanju otrok ter otroški pornografiji in Direktive 2012/29/EU o določitvi minimalnih standardov na področju pravic, podpore in zaščite žrtev kaznivih dejanj (v nadaljnjem besedilu: direktiva o žrtvah) je doseči določeno raven usklajenosti kazenskopравnih določb, vključno v zvezi s podporo otrokom žrtvam, prijavljanjem kaznivih dejanj in kazenskim pregonom njihovih storilcev.

Le 13 držav članic EU v kazenskem zakoniku izrecno obravnava predsodke na podlagi invalidnosti. Od teh jih le malo razlikuje med motivacijo na podlagi sovraštva in osnovnimi kaznivimi dejanji, in sicer z uporabo strožjih kazni, da bi poudarile resnost kaznivih dejanj v zvezi s predsodki; večina jih motivacijo na podlagi predsodkov šteje za oteževalno okoliščino.

Evropska komisija je sprejela dokumente o politiki glede otrokovih pravic in politiki invalidnosti, in sicer Agendo EU za otrokove pravice oziroma Evropsko strategijo o invalidnosti za obdobje 2010–2020. Obe se sklicujeta na pravice invalidnih otrok. Poleg tega je ustanovila dve skupini, sestavljeni iz predstavnikov držav članic (eno tvorijo strokovnjaki o otrokovih pravicah in drugo strokovnjaki o pravicah invalidov), kar omogoča sodelovanje ter izmenjavo informacij, izkušenj in dobre prakse. EU je kot pogodbenica

Konvencije o pravicah invalidov zavezana izpolnjevanju obveznosti iz Konvencije v skladu s svojimi pristojnostmi. Odbor ZN za pravice invalidov je v sklepnih ugotovitvah o prvem poročilu EU izrecno priporočil, naj vse strategije na področju invalidnosti obravnavajo in vključujejo pravice invalidnih dečkov in deklic.

Evropski parlament ima dve ločeni medskupini – ena obravnava vprašanja v zvezi z otroki, druga pa vprašanja v zvezi s politiko na področju invalidnosti. Ti strukturi bi lahko povečali pozornost, ki se v razpravah in ukrepih namenja invalidnim otrokom, zlasti vprašanjem zaščite pred nasiljem (glej poglavji 1 in 2 celotnega poročila).

Mnenje agencije FRA

Države članice EU morajo zagotoviti, da so službe za podporo žrtvam ter mehanizmi pravosodnega in nepravosodnega pravnega varstva v celoti dostopni invalidnim otrokom, ki so žrtev nasilja, in njihovim družinam. Poleg tega morajo v okviru dejavnih politik pomoči spodbujati prijavljanje in evidentiranje incidentov. Mehanizmi pravnega varstva morajo biti starosti in okvari primerno prilagojeni ter imeti strokovno podporo.

Države članice morajo zagotoviti, da je v preiskave in nadaljnje spremljanje prijavljenih primerov nasilja nad invalidnimi otroki vključeno posebej usposobljeno osebje, tudi med individualno oceno, ki jo zahteva direktiva o žrtvah.

Države članice morajo zagotoviti, da se v okviru spolnega nasilja starost in invalidnost štejeta za oteževalna dejavnika, kot je določeno v direktivi o boju proti spolni zlorabi in spolnemu izkoriščanju otrok ter otroški pornografiji. Razmisliti bi morale o enaki obravnavi invalidnosti in drugih oblik motivacije na podlagi predsodkov ter o uvedbi strožjih kazni za kazniva dejanja zaradi predsodkov, kot je predlagano v tematskem dokumentu agencije FRA z naslovom Equal protection for all victims of hate crime – The case of people with disabilities (Enaka zaščita za vse žrtve nasilja – Primer invalidov).

Evropska komisija mora razmisliti o vključitvi celovite strategije na podlagi pravic za invalidne otroke v prihodnje popravke in dopolnitve Agende EU za otrokove pravice in drugih politik na področju otrokovih pravic. Vmesni pregled Evropske strategije o invalidnosti za obdobje 2010–2020 mora vključevati izrecne ukrepe za varstvo, spodbujanje in izpolnjevanje pravic invalidnih otrok s posebnim sklicevanjem na preprečevanje nasilja.

Zagotavljanje usklajevanja in imenovanje kontaktne točke za invalidne otroke

Anketiranci so poudarili, da je za preprečevanje nasilja nad invalidnimi otroki ključen celosten okvir, ki združuje vse organe s področja zaščite otrok. Takšen okvir mora vključevati invalidske organizacije in organizacije, ki zastopajo invalidne otroke in njihove družine. Anketiranci so poudarili, da je treba sodelovanje vzpostaviti že pri razvoju strategij in akcijskih načrtov ter ga nato upoštevati pri dejanskem izvajanju politik in zagotavljanju storitev.

Storitve za invalidne otroke pogosto pripravljajo najrazličnejši udeleženci. Redno in usklajeno sodelovanje je ključno za preprečevanje prekrivanj ali vrzeli. Anketiranci opozarjajo, da je nezadostno sodelovanje pogosto ovira za učinkovito zagotavljanje storitev, da formalnih usklajevalnih mehanizmov bodisi ni bodisi se v praksi ne izvajajo ter da je sodelovanje v glavnem neformalno in poteka zunaj uveljavljenih poti. Tudi če so vzpostavljeni formalni usklajevalni mehanizmi, ti pogosto ne obravnavajo posebnih tveganj, da so invalidni otroci izpostavljeni nasilju, in večje ranljivosti teh otrok za nasilje. Strokovnjaki na splošno niso usposobljeni in nimajo znanja, da bi lahko ustrezno obravnavali morebitne tvegane razmere in primere zlorabe v zvezi z invalidnimi otroki.

Anketiranci so poleg tega opozorili na pomanjkanje enotnih postopkov pri različnih skupinah strokovnjakov, kot je policijsko, socialnovarstveno, zdravstveno in izobraževalno osebje, ter poudarili, da pogosto ni niti skupnega razumevanja, kako prepoznati in obravnavati zlorabe invalidnih otrok (glej razdelke 2.2, 2.3, 4.4 in 4.5 celotnega poročila).

Mnenje agencije FRA

Države članice EU morajo razmisliti o imenovanju nacionalne kontaktne točke za invalidne otroke, kot je predlagano v splošni pripombi št. 9 Odbora za pravice otroka, da se zagotovi ustrezno usklajevanje med vsemi udeleženci (javnimi in zasebnimi), ki zagotavljajo storitve in podporo invalidnim otrokom. Ta kontaktna točka mora tesno sodelovati in se usklajevati z vzpostavljenimi nacionalnimi mehanizmi za izvajanje Konvencije o pravicah invalidov, kot je opredeljeno v členu 33 Konvencije.

Da bi države članice omogočile delo takih nacionalnih kontaktnih točk, bi lahko na lokalni ravni oblikovale mrežo usklajevalnih mehanizmov,

pristojnih za nadzor izvajanja nacionalnih politik in ukrepov, izboljšanje sodelovalnih in celostnih odzivov v primerih nasilja ter zagotavljanje ustreznih medstrokovnih zmogljivosti pri obravnavi tveganih razmer. Taki usklajevalni mehanizmi bi lahko združevali strokovnjake iz zdravstvenega, socialnega in izobraževalnega sektorja; pravosodne organe; socialne delavce; strokovne delavce iz organizacij za podporo žrtvam ter predstavnike invalidskih organizacij in organizacij invalidnih otrok in njihovih družin. To bi pripomoglo k preprečevanju razdrobljenosti odzivov in boljšemu usklajevanju med službami za invalidne otroke.

Države članice morajo razmisliti o standardizaciji operativnih postopkov med različnimi organi, pristojnimi za preprečevanje nasilja nad invalidnimi otroki in za odzivanje nanj, na primer s ciljno usmerjenimi memorandumami o soglasju, v katerih so jasno opredeljeni odgovornosti, postopki in mehanizmi za napotitev. Še en učinkovit način za spodbujanje sodelovanja bi bil zagotavljanje obveznih tečajev usposabljanja, ki bi se jih udeleževali strokovnjaki z različnih področij.

Obravnavanje družbenih odnosov, spodbujanje raznolikosti in boj proti izoliranosti

Nasilje nad invalidnimi otroki ima številne oblike in se dogaja v raznolikih okoljih. Anketiranci so opredelili različne vzroke nasilja, ki segajo od negativnih družbenih odnosov na podlagi predsodkov in nezadostnega poznavanja ali razumevanja invalidnosti do strokovnih ali individualnih odnosov, ki izhajajo iz nesprejemanja „drugih“.

Anketiranci menijo, da socialna izključenost in izoliranost povečujeta tveganje nasilja nad invalidnimi otroki v različnih okoljih. Opozorili so, da institucionalna izoliranost invalidnih otrok omejuje njihovo komuniciranje s splošno javnostjo, kar ovira ozaveščanje o invalidnosti in njeno razumevanje.

Anketiranci so poleg tega poudarili, da so invalidni otroci, ki imajo druge značilnosti ranljivosti (zaradi družbeno-gospodarskega položaja, etnične pripadnosti, statusa migranta ali spola), izpostavljeni večjemu tveganju nasilja (glej razdelek 3.2 in poglavje 4 celotnega poročila).

Mnenje agencije FRA

Države članice EU in EU morajo pripraviti kampanje ozaveščanja in kampanje za izboljšanje dostopnosti informacij, da bodo ozaveščale o Konvenciji o pravicah invalidov, spodbujale raznolikost, se borile proti predsodkom ter odpravljale družbeno stigmatizacijo in izoliranost invalidnih otrok. Take kampanje morajo biti usmerjene na splošno javnost, starše, otroke ter javne uslužbence in strokovne delavce, ki delajo s temi otroki. Te kampanje bi lahko organizirale različne institucije na nacionalni ravni, kot so zadevna ministrstva, nacionalni organi za človekove pravice, nevladne organizacije in invalidske organizacije.

Spodbujanje preventivnih ukrepov, usmerjenih na otroke, in udeležbe otrok

Iz raziskave je razvidno, da so države članice EU sprejele več ukrepov za obravnavo nasilja nad invalidnimi otroki, usmerjenih na različne skupine, vključno s samimi otroki. Vendar vključevanje invalidnih otrok v običajne dejavnosti ni vedno zagotovljeno. Anketiranci so opozorili, da so invalidni otroci zaradi izoliranosti pogosto izključeni iz formalnih in neformalnih dejavnosti, v okviru katerih se otroke uči, kako tveganja prepoznati in se odzvati na nasilje.

Anketiranci za glavni dejavnik tveganja štejejo dejstvo, da invalidni otroci ne razumejo, kaj je zloraba. Številni invalidni otroci se morda ne zavedajo, da je določeno vedenje nesprejemljivo, zlasti v primeru spolne zlorabe.

Spodbujanje udeležbe invalidnih otrok in odraslih je eden od ključnih stebrov Konvencije o otrokovih pravicah in Konvencije o pravicah invalidov. Anketiranci menijo, da invalidni otroci kljub prizadevanjem invalidskih in nevladnih organizacij, nacionalnih ustanov za človekove pravice in drugih udeležencev še vedno nimajo možnosti za izražanje svojih mnenj. Če se mnenja invalidnih otrok ne upoštevajo, so še naprej prezrti pri načrtovanju politik, nedostopne splošne storitve pa ne izpolnjujejo njihovih potreb. Poudarili so tudi pomen vključevanja invalidnih otrok v dejavnosti, ki spodbujajo njihovo splošno udeležbo v vseh vidikih življenja, saj je to ključno za preprečevanje nasilja ter seznanjanje invalidnih otrok z orodji za prepoznavanje in prijavljanje primerov nasilja (glej razdelek 2.5 ter poglavji 3 in 4 celotnega poročila).

Mnenje agencije FRA

Države članice EU morajo v sodelovanju s civilno družbo oblikovati ustrezne izobraževalne programe, ki krepijo samozavest in odločnost invalidnih otrok, da se jim pomaga prepoznavati tvegane položaje in neprimerno vedenje ter opredeliti, kako in kje poiskati nasvete in pravno varstvo. Taki programi morajo vključevati informacije o odnosih in spolnosti, da se invalidnim otrokom omogoči razlikovanje med primernim in neprimernim spolnim vedenjem.

Države članice morajo zagotoviti, da so izobraževalni programi o nasilju, ustrahovanju ali splošnih vprašanjih glede otrokovih pravic v celoti dostopni invalidnim otrokom ne glede na njihovo okvaro in ustrezno upoštevajo vidik spola in druge značilnosti, kot sta etnična pripadnost in/ali priseljsko ozadje.

Države članice morajo v skladu s svojimi obveznostmi iz Konvencije o otrokovih pravicah in Konvencije o pravicah invalidov zagotoviti, da je pri oblikovanju, izvajanju in spremljanju zakonov, politik, storitev in ukrepov, v katerih se obravnava nasilje nad invalidnimi otroki, zastopan njihov glas, in sicer neposredno ter prek zastopniških organizacij in organizacij družin. Zato morajo razmisliti o krepitvi sedanjih posvetovalnih mehanizmov, na primer z oblikovanjem svetovalnih organov, ki vključujejo invalidne otroke in njihove zastopnike.

Zagotavljanje storitev, usmerjenih na družino

Nasilje nad invalidnimi otroki se dogaja tudi v domačem okolju. Anketiranci so navedli, da med glavne sprožilce nasilja pri družinskih članih in skrbnikih invalidnih otrok spadajo utrujenost, izčrpanost, finančna stiska in občutek „prepuščenosti samemu sebi“. Opozorili so na nezadostno podporo pri lažšanju finančnega, fizičnega in čustvenega bremena družin in skrbnikov invalidnih otrok ter poudarili pomen različnih programov, kot so programi nadomestne oskrbe, za zmanjšanje stresa. Številni so opozorili, da zlasti na podeželju primanjkuje podpornih storitev za invalidne otroke in njihove družine.

Anketiranci verjamejo, da sta izpostavljenost nasilju in odziv nanj lahko povezana z osebnim ali družinskim položajem otroka, na primer z izpostavljenostjo tveganju revščine, priseljskim ozadjem ali pripadnostjo etnični manjšini ali odraščanjem v enostarševskem gospodinjstvu. Večkrat so navedli, da je

finančna obremenitev družin možen vzrok zanemarjanja in ključna težava, za katero je potrebna družbena podpora. Ugotovili so, da so družine, ki živijo pod pragom revščine, slabše seznanjene s storitvami in imajo omejen dostop do njih, kar pomeni, da so njihove možnosti za pridobitev podpore omejene.

Poleg tega so izpostavili, da včasih invalidnost družinskega člana, zlasti otroka, pri drugih družinskih članih vzbuja občutek sramu in razočaranja, ter da se o invalidnosti morda sploh ne govori. Družinski člani zato neradi poiščejo podporne storitve, s katerimi bi si pomagali pri utrujenosti ali izčrpanosti (glej razdelke 3.2, 3.3, 4.3 in 4.6 celotnega poročila).

Mnenje agencije FRA

Države članice EU morajo službam za zaščito otrok zagotoviti potrebno usposabljanje in vire, da se jim olajša preprečevanje zapuščenja invalidnih otrok, ter pomoč družinam za zagotovitev, da invalidni otroci ostanejo pri svoji družini, hkrati pa varovati otrokove koristi. Službe za zaščito otrok morajo družinam v ta namen zagotavljati ciljno usmerjene informacije, nasvete, svetovanje, vzajemno podporo in usposabljanje ter tudi neposredno in posredno finančno podporo, pri kateri se upoštevajo potrebe invalidnih otrok in njihovih družin. Staršem ali drugim skrbnikom je treba ponuditi programe nadomestne oskrbe po dostopni ceni, da se prepreči izčrpanost ali zanemarjanje zaradi utrujenosti.

Države članice morajo zagotoviti, da službe za zaščito otrok priznavajo in obravnavajo večplastno tveganje, ki so mu izpostavljeni invalidni otroci, na primer z zgodnjim prepoznavanjem tveganja in celovitimi podpornimi storitvami, usmerjenimi na družino. Posebno pozornost, vključno z dejavnostmi pomoči organizacij, ki zastopajo otroke ter invalidne otroke in odrasle, je treba nameniti migrantskim in enostarševskim družinam, družinam na robu revščine ali v drugih ranljivih položajih ter družinam na podeželju, saj morda niso seznanjene s podporo, ki jim je na voljo.

Zagotavljanje vključujočega izobraževanja in sodelovanja v vseh vidikih življenja pod enakimi pogoji kot drugi

Anketiranci navajajo, da so invalidni otroci bolj izpostavljeni nasilju v šoli, ki ga izvajajo njihovi vrstniki in tudi učitelji. To kaže pomanjkanje ustreznih mehanizmov za zagotavljanje vključenosti v redno šolanje, neustrezno usposabljanje učiteljev in pomanjkanje trdnih mehanizmov za preprečevanje nasilja. Pripovedovali so o razširjenem ustrahovanju invalidnih otrok in drugih, bolj prikritih oblikah nasilja, kot sta izključenost in izoliranost. Raziskava kaže, da države članice izvajajo različne instrumente za obravnavo ustrahovanja v šolah in da bi lahko bili v njih bolj upoštevani invalidni otroci.

V členu 24 Konvencije o pravicah invalidov je izražena jasna zavezanost držav pogodbenic zagotavljati vključujoč izobraževalni sistem za invalidne otroke, pri čemer ta člen države obvezuje k zagotavljanju potrebne podpore za spodbujanje njihovega polnega in enakopravnega sodelovanja v izobraževanju. Vendar so številni anketiranci opozorili na težave pri vzpostavljanju vključujočega izobraževanja in dejali, da zagotavljanje varnega okolja za vse otroke, vključno z invalidnimi otroki, v običajnih šolah zahteva ustrezno podporo, da bi se lahko omogočilo resnično sodelovanje in ne le vključevanje (glej razdelke 3.3, 4.2 in 4.4 celotnega poročila).

Mnenje agencije FRA

Države članice EU morajo zagotavljati, da so šole varno in spodbudno okolje z „nično toleranco“ do vseh oblik nasilja ter da imajo vzpostavljene učinkovite mehanizme za odzivanje na prve znake sovražnosti. Politike in postopki proti ustrahovanju morajo izrecno vključevati invalidne otroke.

Države članice morajo zagotavljati, da imajo vsi učitelji, podporno osebje in drugi pedagoški strokovni delavci veščine in orodja, ki jih potrebujejo za prepoznavanje primerov nasilja nad invalidnimi otroki v šolah in odzivanje nanje. Izobraževalni organi bi lahko razmislili o vključitvi vidika otrokovih pravic, in sicer s posebnim poudarkom na invalidnih otrocih, v učne načrte za usposabljanje učiteljev. Prav tako bi se morali spopasti z dejstvom, da ni ustreznega usposabljanja o prepoznavanju nasilja in zgodnjem ukrepanju oziroma pri zadevnem usposabljanju obstajajo pomanjkljivosti.

Nacionalni mehanizmi za človekove pravice, vključno z organi za enakost, nacionalne ustanove za človekove pravice in varuhi otrokovih pravic bi morali imeti ustrezna pooblastila in sredstva ter bi jih bilo treba spodbujati k spremljanju pravic invalidnih otrok v izobraževanju in ozaveščanju o njih ter preiskovanju in spremljanju primerov nasilja, zavrženega dostopa do rednega šolanja in ustrahovanja invalidnih otrok.

Organizacije, ki zastopajo otroke ter invalidne otroke in odrasle, je treba spodbujati k podpori invalidnim otrokom in njihovim družinam za zagotavljanje njihove vključenosti v izobraževanje, te organizacije pa bi morale razvijati in voditi izobraževalne kampanje, ki jih izvajajo samozagovorniki in vzorniki v šolah. Če bi stopile v stik s šolskimi organi in jim zagotavljale informacije in znanje o posebnih podpornih potrebah otrok z različnimi oblikami in obsegom okvar, bi to okrepilo učinkovitost takih ukrepov.

Spodbujanje deinstitucionalizacije in boljšega spremljanja stanja v zavodih

Zanesljivi podatki o natančnem številu otrok, ki živijo v različnih zavodih, niso na voljo, po ocenah pa naj bi v domovih za oskrbo v EU živelo približno 150 000 otrok. Države članice so v zadnjih letih dosegle napredek pri postopnem prehodu od sistemov institucionalne oskrbe k družinski oskrbi. Vendar deinstitucionalizacija invalidnih otrok še vedno vzbuja zaskrbljenost, na kar sta večkrat opozorila Odbor za pravice otroka in Odbor za pravice invalidov. Z deinstitucionalizacijo se povečuje verjetnost, da so otroci žrtev zanemarjanja in duševnega, fizičnega ali spolnega nasilja; nekateri anketiranci menijo, da je oblika nasilja že sama deinstitucionalizacija. Poleg tega temeljito preverjanje osebja v domovih oskrbovancev v državah članicah ne vključuje vedno vseh skupin strokovnih delavcev in tudi pogostnost takega preverjanja ni zakonsko določena. Anketiranci so menili, da je mogoče nasilje in zanemarjanje v zavodih zlahka prikriti. Kritični so bili do mehanizmov spremljanja, ker niso dovolj temeljiti, in opozorili, da so inšpekcijski pregledi v zavodih pogosto nesistematični in odzivni namesto preventivni, na primer opravijo se šele po tem, ko o zlorabah ali smrtnih primerih v zavodih poročajo mediji. Nekateri anketiranci so poleg tega trdili, da so nekateri organi za spremljanje neustrezno usposobljeni oziroma niso neodvisni.

Med drugimi izzivi, na katere so opozorili anketiranci, so težavne delovne razmere osebja, ki privedejo do izčrpanosti, ter usposabljanje, ki je neustrezno, občasno in pogosto neobvezno.

Zakonodajni sveženj za evropske strukturne in investicijske sklade (skladi ESI) za obdobje 2014–2020 vključuje pomembne spremembe, ki prednostno obravnavajo deinstitucionalizacijo in skladnost s Konvencijo o pravicah invalidov. Posebno pomembna so merila, povezana s spodbujanjem socialne vključenosti ter bojem proti revščini in diskriminaciji (tako imenovane „predhodne pogojevnosti“, ki jih morajo države članice izpolnjevati, da lahko izkoriščajo sklade ESI), pri čemer ta merila vključujejo „ukrepe za prehod z institucionalne oskrbe na oskrbo v skupnosti“ (glej razdelka 3.2 in 3.3 celotnega poročila).

Mnenje agencije FRA

Države članice morajo razmisliti o prepovedi namestitve otrok, zlasti otrok, mlajših od treh let, v zavode, ne glede na vrsto ali resnost njihove okvare, kot je potrjeno v Smernicah ZN za alternativno oskrbo otrok. Dodeliti morajo vire za takojšnjo deinstitucionalizacijo invalidnih otrok in njihovo polno vključitev v skupnost. Pri tem morajo izkoristiti strukturne in investicijske sklade EU za zagotavljanje podpore invalidnim otrokom in njihovim družinam pri prehodu z institucionalne oskrbe na družinsko oskrbo.

Države članice morajo okrepiti spremljanje in inšpekcijske preglede v zavodih in drugih domovih oskrbovancev zaprtega tipa za preprečevanje zanemarjanja, trpinčenja in drugih oblik nasilja. To je zlasti pomembno, ko že poteka deinstitucionalizacija (ki se delno financira iz strukturnih in investicijskih skladov EU). Spremljanje mora biti neodvisno, imeti na voljo dovolj virov ter vključevati redne in nenapovedane inšpekcijske preglede.

Razvoj ciljno usmerjenih orodij, dodeljevanje ustreznih virov in izboljšanje zmogljivosti na področju človeških virov

Iz raziskave je razvidno, da lahko sedanji nacionalni pravni okviri in okviri politik obravnavajo nasilje nad invalidnimi otroki le, če so na voljo zadostni viri za njihovo izvajanje. Anketiranci so navedli, da so

preobremenjeno in neusposobljeno osebje, izčrpanost osebja, pomanjkanje virov in težavne delovne razmere le nekatere od ovir, ki preprečujejo učinkovito obravnavo nasilja nad invalidnimi otroki.

Anketiranci menijo, da je treba poleg „specializiranih“ strokovnjakov, ki so dnevno v stiku z invalidnimi otroki, tudi strokovne delavce, ki zagotavljajo splošne storitve, na primer zdravnike, medicinske sestre in učitelje, usposabljanje o pravicah invalidnih otrok, dostopnih načinih komuniciranja ter sredstvih in postopkih za prepoznavanje primerov nasilja nad invalidnimi otroki, odzivanje nanje in njihovo prijavo.

Anketiranci menijo, da je pomanjkanje praktičnih smernic in orodij glavni izziv pri izvajanju zakonov in politik. Ti morajo biti usmerjeni na različne strokovne delavce, v njih pa je treba jasno opisati, kako preprečevati nasilje in se odzivati nanj.

EU je vzpostavila programe financiranja, kot je program za pravice, enakost in državljanstvo za obdobje 2014–2020, ki je leta 2013 nadomestil program Daphne, za podpiranje dejavnosti v zvezi z raziskavami, usposabljanjem, oblikovanjem smernic in izmenjavo dobre prakse, tudi na področju boja proti nasilju nad otroki. Anketiranci priznavajo pozitiven vpliv, ki ga lahko imajo ti programi financiranja na nacionalni ravni (glej razdelke 2.3, 4.4 in 4.6 celotnega poročila).

Mnenje agencije FRA

Države članice EU morajo spodbujati učinkovito izvajanje veljavnih zakonov in politik o preprečevanju nasilja nad invalidnimi otroki z razvojem praktičnih smernic, protokolov in usposabljanja, da se strokovnim delavcem omogoči prepoznavanje nasilja nad invalidnimi otroki, da se ustrezno podpirajo žrtve in njihove družine ter se zagotovi, da se storilci kaznivih dejanj kazensko preganjajo. Taka orodja je treba razviti v sodelovanju z organizacijami, ki zastopajo invalidne otroke in odrasle ter njihove družine, ter jih podpreti s človeškimi in finančnimi viri, potrebnimi za njihovo izvajanje.

Države članice morajo preučiti zahtevane kvalifikacije in delovne razmere strokovnih delavcev, ki delajo z invalidnimi otroki, da se zagotovi, da imajo ustrezne veščine in dovolj časa, da preprečijo in se odzovejo na nasilje nad otroki.

Države članice morajo zagotoviti obvezno usposabljanje za strokovne delavce, ki bi morebiti lahko delali z invalidnimi otroki. To usposabljanje mora temeljiti na sistematičnem ocenjevanju potreb, zajemati pa mora pravni okvir in okvir politike, obvladovanje tveganja ter prepoznavanje

in prijavljanje nasilja. V usposabljanju je treba poleg tega ponazoriti, kako se dostopno komunicira z otroki, vključno s tistimi, ki imajo slušne, kognitivne, govorne, intelektualne ali psihosocialne motnje. Ciljnih skupin strokovnih delavcev je več, vključno z učitelji in drugimi pedagoškimi strokovnimi delavci; zdravniki in drugimi zdravstvenimi delavci ter ponudniki specializiranih in splošnih storitev za otroke in skrbniki.

Pripraviti je treba smernice in nabore orodij za strokovne delavce, ki delajo z invalidnimi otroki, in osebje, ki zagotavlja splošne storitve, kot so zdravstveni in pedagoški strokovni delavci, da se zagotovijo jasne smernice o odgovornostih, preprečevanju, napotilih in korakih, ki jih je treba sprejeti v primeru suma nasilja.

Da bi države članice dosegle trajnostne in oprijemljive rezultate v zvezi s socialnim vključevanjem, morajo uporabiti razpoložljiva finančna sredstva EU, kot na primer iz skladov ESI in programa za pravice, enakost in državljanstvo, za razvoj storitev v skupnosti za otroke in njihove družine ter ozaveščanje.

Evropska komisija mora zagotoviti, da se izvajajo sklepne ugotovitve Odbora ZN za pravice invalidov v zvezi z uporabo evropskih strukturnih in investicijskih skladov. V njih se priporoča, naj Evropska unija okrepi spremljanje uporabe skladov ESI za zagotovitev, da se uporabljajo izrecno za razvoj podpornih storitev za invalide v lokalnih skupnostih in ne za preurejanje ali širitev zavodov, ter da Evropska unija začasno prekine izplačila sredstev, jih umakne in zahteva njihovo povračilo, če je kršena obveznost spoštovanja temeljnih pravic.

Zbiranje podatkov

Raziskava kaže boljšo ozaveščenost o nasilju nad invalidnimi otroki in zakonskih obveznostih iz Konvencije o otrokovih pravicah in Konvencije o pravicah invalidov, vendar še vedno niso na voljo zanesljivi podatki v zvezi s stanjem v EU. Anketiranci verjamejo, da pomanjkanje informacij o obsegu, oblikah in značilnostih nasilja nad invalidnimi otroki ovira razvoj ciljno usmerjenih politik in programov. Ker ni na voljo ustreznih podatkov, se ponudniki storitev ne zavedajo potreb invalidnih otrok, zato obstaja nevarnost, da jih nedostopne in neodzivne službe prezrejo.

Iz raziskave je poleg tega razvidno, da nekatere države zbirajo podatke o nasilju nad invalidi, vendar jih ne filtrirajo glede na starost, druge pa zbirajo podatke o nasilju nad otroki na splošno, vendar

ne zbirajo informacij, ali je otrok invalid. To velja za uradne vladne vire in informacije, ki jih zbira civilna družba.

Anketiranci so poudarili, da si je treba, kadar so na voljo podatki in raziskave o položaju invalidnih

otrok, prizadevati za obsežno razširjanje rezultatov med vsemi zadevnimi udeleženci, da se sprožijo reforme in ciljno naravnani ukrepi, ki temeljijo na dokazih (glej razdelka 2.4 in 4.2 celotnega poročila).

Mnenje agencije FRA

EU in njene države članice morajo v skladu s svojimi obveznostmi na podlagi mednarodnega prava zbirati razčlenjene statistične in raziskovalne podatke, da lahko oblikujejo in izvajajo politike za preprečevanje in obravnavo nasilja nad invalidnimi otroki. Države članice, ki že zbirajo podatke o nasilju nad otroki, morajo poskrbeti, da se ti podatki ustrezno razčlenijo in so v dostopnih oblikah. Podatki morajo vključevati najmanj informacije o prijavljenih primerih nasilja nad invalidnimi otroki ter preiskavah, kazenskih pregonih in zagotovljenih zaščitnih storitvah. Vključevati morajo tudi informacije o vrsti nasilja, vključno s tem, ali je bila podlaga zanj diskriminacija ali predsodki; o storilcu kaznivega dejanja; vrsti okvare, vključno z več ali hudimi okvarami; in drugih značilnostih žrtev, kot so spol, status migranta in družbeno-gospodarski položaj, da se odkrijejo vzorci in pridobijo informacije o podskupinah invalidnih otrok.

Države članice morajo tudi zbirati in objavljati razčlenjene podatke o delovanju kriznih odprtih linij, telefonu za klic v sili za otroke in storitev za podporo žrtvam.

Države članice bi lahko razmislile o vzpostavitvi podatkovne zbirke, v kateri so navedene različne oblike podpore, ki je na voljo prek javnih služb in organizacij civilne družbe, vključno z invalidskimi organizacijami in organizacijami za podporo žrtvam. Ta podatkovna zbirka bi lahko bila okno do obstoječih orodij, kot so gradiva za usposabljanje ali ozaveščanje.

Države članice bi lahko v sodelovanju z agencijo FRA razmislile o razvoju kazalnikov temeljnih pravic, ki lahko podpirajo spremljanje in vrednotenje izvajanja politik in ukrepov, v katerih se obravnava nasilje nad invalidnimi otroki.

Invalidni otroci se srečujejo z velikimi ovirami, ki jim preprečujejo uživanje temeljnih pravic. Pogosto so izključeni iz družbe, pri čemer včasih živijo v zavodih ločeno od svoje družine. Poleg tega nimajo dostopa do osnovnih storitev, kot so zdravstvene in izobraževalne storitve, ter so izpostavljeni stigmatizaciji in diskriminaciji ter spolnemu, fizičnemu in psihološkemu nasilju. V mednarodnem, evropskem in nacionalnem pravu je priznana pravica do zaščite pred vsemi oblikami nasilja. Vendar je kljub zaščitnim ukrepom pri invalidnih deklah in dečkih večja možnost kot pri njihovih sovrstnikih, da so izpostavljeni nasilju, spolni zlorabi, ustrahovanju v šoli, doma ali v zavodih v Evropski uniji, poleg tega so pogosto žrtev nasilja, povezanega z invalidnostjo.

Agencija Evropske unije za temeljne pravice je postavila pod drobnogled pomembno vprašanje nasilja nad invalidnimi otroki, katerega primeri se prijavijo premalokrat, pri čemer je opravila teoretične raziskave in razgovore s poučenimi deležniki. V tem poročilu so predstavljene ugotovitve te raziskave. V njem so opisani ustrezni mednarodni in evropski standardi, preučene so tudi nacionalna zakonodaja in politike, ki obravnavajo nasilje nad invalidnimi otroki. V poročilu se preučujejo tudi obseg in različni vzroki, okolja in oblike tovrstnega nasilja, predstavljeni so tudi ukrepi in pobude za njegovo preprečevanje.

Dodatne informacije:

Za celotno poročilo Agencije Evropske unije za temeljne pravice – *Violence against children with disabilities: legislation, policies and programmes in the EU* (Nasilje nad invalidnimi otroki: zakonodaja, politike in programi v EU) – glej <http://fra.europa.eu/en/publication/2015/violence-children-disabilities-eu>.

Glej tudi druge publikacije agencije s tega področja:

- FRA (2015), tematski dokument, *Equal protection for all victims of hate crime – The case of people with disabilities* (Enaka zaščita za vse žrtve nasilja – Primer invalidov), Dunaj, FRA, http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2015-focus-03-hate-crime-disability_en_o.pdf (na voljo v angleščini);
- FRA (2015), *Otrokom prijazno pravosodje – vidiki in izkušnje strokovnjakov – Povzetek*, Luxembourg, Urad za publikacije, <http://fra.europa.eu/en/publication/2015/child-friendly-justice-perspectives-and-experiences-professionals-childrens> (na voljo v jezikih EU);
- FRA (2015), *Mapping of child protection systems* (Pregled sistemov zaščite otrok) (spletna publikacija), <http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/comparative-data/child-protection> (v angleščini, francoščini in nemščini).

Pregled dejavnosti agencije o invalidih je na voljo na naslovu: <http://fra.europa.eu/en/theme/people-disabilities>, dejavnosti agencije o otrokovih pravicah pa si lahko ogledate tukaj: <http://fra.europa.eu/en/theme/rights-child>.

Urad za publikacije

© Agencija Evropske unije za temeljne pravice, 2015
Fotografije: © Shutterstock

Print: ISBN 978-92-9491-068-4, doi:10.2811/4124
PDF: ISBN 978-92-9491-087-5, doi:10.2811/964097

FRA – AGENCIJA EVROPSKE UNIJE ZA TEMELJNE PRAVICE

Schwarzenbergplatz 11 – 1040 Dunaj – Avstrija
Tel. +43 158030-0 – Faks +43 158030-699
fra.europa.eu – info@fra.europa.eu
[facebook.com/fundamentalrights](https://www.facebook.com/fundamentalrights)
[linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency](https://www.linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency)
twitter.com/EURightsAgency